

Kent Planlama Sürecinde Çevre Bilinci ve Kentsel Rant İlişkisi

Seçil Gül MEYDAN^{1*}

¹Bozok Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yozgat

*Sorumlu Yazar:

E-posta: secil_m@hotmail.com

Geliş Tarihi: 05 Mayıs 2012

Kabul Tarihi: 06 Temmuz 2012

Özet

Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak artan kentsel ve yaşamsal ihtiyaçların, toprak üzerinde yerleşimi zorunluluğu, sermaye birikim sürecinde önemli bir araç haline dönüşen toprağın, kar alanı haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, sanayileşme sürecinin bir sonucu olan göçün, yoğunlaşmış ve ihtisaslaşmış sanayileşmenin ve sanayileşmeye bağlı olarak artan uzmanlaşmış hizmetler sektörünün bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Kent planlama sürecinde, kentsel gelişme ve büyüme yönlerinin doğru analiz edilmemesi, yerleşilebilirlik analizlerinin ekolojik ve toplumsal açıdan uygulanabilirliklerinin sorgulanmaması, dolayısıyla planlama etiği ve amacı dışında alınan eylem ve kararlar, ormanların, mer'aların, tarım topraklarının kamu yararı ilkesi göz ardı edilerek yerleşime açılmasına, bu durum ise, kentsel rantlar yaratılarak birçok çevresel sorunun yaşanmasına neden olabilmektedir.

Kentsel büyüme ve gelişme yönündeki topraklar spekülatif yatırım aracı haline dönüşmektedir. Bu süreçte, doğal çevrenin, planlama ve imar kararları aracılığıyla nitelik ve fonksiyon değiştirerek yapıyı çevreye dönüşümü, planlamanın, kentsel rantları besleyen, çevresel değerlerin sürdürülebilirliği konusunda tehdit oluşturan bir disiplin olmasına neden olabilmektedir. Bu çalışmada, kent planlama sürecinde etkili olan aktörlerin (plancuların, yerel ve merkezi yönetimin, baskı ve çıkar gruplarının, toprak sahiplerinin vb.) kentsel ve çevresel sorunların yaratılmasındaki rolleri, planlama ve kentsel rant kavramları ile ilişkilendirilerek incelenmekte kent, toprak, çevre ve rant arasındaki ilişki açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gereksinme, Doğal Kaynaklar, Planlama, Çevre Bilinci, Kentsel Rant

GİRİŞ

Teknolojik gelişme ve sanayileşme ile birlikte insanlığın ekosistemler üzerindeki baskısı da artmaktadır. Yerleşimi kararlarında çevre bilincinin göz ardı edilmesi, doğal çevrenin giderek yok olmasına ve ekonomik kaynakların yenilenme gücünü kaybetmesine yol açmaktadır. Teknolojik ilerlemelere bağlı olarak doğa karşısında güçlenen insan, doğaya hükmetmekte, kaynakları sınırsızca kullanmakta hatta sömürmektedir. Hızla artan çevre kirliliğinin, ekolojik zincirin bir parçası olan insanlığın sağlığını tehdit eden boyutlara gelmesi, küresel düzeyde çevre sorunları bilincine ulaşılmasını hızlandırmıştır.

Toplumun bir parçası olan bireyin bugünü ve geleceği düşünerek hem kendisine hem de doğaya saygılı olması çevre bilinci olarak tanımlanmaktadır. Tarihi süreçte ekoloji kavramının gelişimi, dinamik bir kavram olan kentin de çevre bilinciyle gelişmesine katkıda bulunmakta ve ekolojik kent, yeşil kent, güneş kent, yavaş kent, çevreci kent gibi benzer birçok kent planlama yaklaşımının kentbiliminde yer almasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, çevrelerini kirleten, doğal

değerleri ve biyolojik çeşitliliği tahrip eden modern kentlere karşı; doğa ile uyumlu ve çevre sorunlarına karşı duyarlı kentlerin yaratılmasında, planlamanın yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçekteki önemi çevre bilinci ve rant kavramlarıyla ilişkilendirilerek açıklanmaktadır.

İnsan ve doğa ilişkilerinde çevre sorunları küresel önem taşımaktadır. Çevre sorunlarının en ileri boyutlara ulaştığı son yıllarda, kamu yararı ilkesi gözeterek ekolojik, mekansal, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması fiziksel planlamanın temel amacını oluşturmaktadır. Ancak, alan kullanım kararlarında biyosferin sürdürülebilirliğinin yok sayılması ve çeşitli uygulamalarla kabul gören ranta dayalı yerleşimi kararları planlama amacına ters düşmektedir. Bu çalışmada toprak, kent ve çevre arasındaki ilişki planlama ve rant kavramlarıyla ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Gereksinme kavramı tanımlanarak doğal kaynaklar ve özellikleri belirtilmekte, kent kavramı, kentleşme süreci, kentsel ve yaşamsal gereksinmelerin yerleşimi sürecine etkisi, fiziksel planlamanın önemi ve gerekliliği irdelenmektedir.

Gereksinme (İhtiyaç) Kavramı

Karşılandığı zaman haz ve zevk veren, karşılanmadığı zaman acı ve üzüntü duyulan, hatta yaşamın devamını tehlikeye sokan duygulara gereksinme (ihtiyaç) denilmektedir [1]. İnsanoğlu sonsuz denilecek kadar çok sayıda olan gereksinmelerini gidermeye yönelik olarak yaşamı boyunca çalışır, çabalar. Bu gereksinmeler (yeme, içme, giyinme, barınma, eğlenme, gezme, öğrenme, konuşma, ibadet etme vb.) yaşamın anlamını oluşturan duygulardır. Aren' e göre "insanların maddi ve kültürel varlıklarını sürdürmek ve geliştirmek için çeşitli mal ve hizmetlere karşı duydukları isteğe ve bu isteğin yarattığı gerginlik ya da açlığa" ihtiyaç denilmektedir [2].

Yaşamsal önem taşıyan bazı temel biyolojik gereksinmeler karşılanmaz ise, insanlar yaşamlarını sürdüremezler. İnsanların ve onların oluşturdukları toplumların temel sorunu ve hedefi maddi ve kültürel varlıklarını sürdürebilmek ve geliştirebilmektir. Kültürel nitelikteki gereksinmeler toplumların kültür düzeylerini yansıtmaktadır. Bu nedenle, toplumlar geliştikçe gereksinmeler de gelişir, değişir ve çeşitlenir [3].

Gereksinmeler sonsuzdurlar. Yenilenebilir, günün şartları çerçevesinde şekillenebilir, farklı şiddette olabilir, tatmin edildikçe şiddetleri azalır ve her birey için gereksinmelerin şiddetleri aynı değildir, içinde bulunulan durumun koşullarına bağlı olarak çoğu zaman belli sınırlar içinde birbirinin yerine geçebilirler. Mağaralar, ilkçağda insanlar için barınma konusunda önemli bir ihtiyaçken, günümüzde barınma gereksinmeleri konutta giderilmekte ve giderek konut imkanları da ihtiyaçlar çerçevesinde çeşitlenmekte, yenilenmekte ve daha lüks bir hal almaktadır. Gelecekte ise, bugünün lüksünün zaruri gereksinmeler arasında kalabileceği de yüksek bir olasılıktır. Bu durum sonsuz gereksinmelerin buluş ve yeniliklerle değişmekte olduğunun bir örneğidir [2].

Doğal Kaynaklar

Gereksinmeleri gidermeye yarayan mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan toprak, orman, yeraltı zenginlikleri, akarsular, göller ve denizler, güneş enerjisi vb. doğal kaynakları oluşturmaktadır. Doğal kaynakların en önemlisi, toprak olduğundan, doğal kaynaklara, kısaca toprak da denilmektedir. Doğal kaynaklar; "insanın üretim esnasında doğada hazır bulunduğu ya da doğanın üretim için kendisine sunduğu tüm yararlı unsurlardır" [1]. Doğal kaynak en genel şekliyle insanın çevresinde gördüğü, duyduğu ve hissettiği her türlü pozitif değer olarak tanımlanabilir [4].

Doğal kaynaklar, homojenlik özelliği arz etmezler, bölgeler ve ülkeler arasındaki dağılımlarında büyük farklılıklar vardır. Bu durum da kimi ülke ve bölgelerde farklı kaynakların o ülke ya da bölgenin temel özelliği olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır. Doğal kaynakların bolluğu ve çeşitliliği (sömürgecilik gibi durumlar hariç) ülkelerin gelişmişlik düzeyini tanımlamaya yardımcı olabilmektedir. Dolayısıyla, kentsel ve yaşamsal faaliyetlerin devamı için doğal kaynaklar iktisadi bir unsur olarak değerlendirildiğinde, ekonomik kalkınma ve sahip olunan doğal kaynaklar arasında kuvvetli bir ilişki olduğu söylenebilir [4].

Doğal kaynakların çoğaltılması olanaksızdır; ama bazı kaynaklar yenilenebilir özelliğine sahiptir. Su döngüsüyle sürekli dolaşım halinde olan suyun doğada yenilenebilmesi, toprak çoğaltılamaz bir kaynak olmasına rağmen, daima yeniden ürünün yetişebilmesi yenilenebilir kaynaklara örnektir [5]. Doğal kaynakların varlığını sürdürebilmesi, insanlığın varlığını sürdürebilmesi ile eş anlamlı olmaktadır; çünkü insanoğlunun hayatının devamlılığı için doğal kaynaklara gereksinme duymaktadır [4]. Ekolojik düzen içinde bir türün

kaybı onun tamamlayıcısı olan diğer türlerin kaybına yol açmakta dolayısıyla, bu zincirin bir parçası olan insanı da tehdit etmektedir. Sınırsız ekonomik büyüme isteği, kaynakların tükenmesine ve işlevlerini yerine getirememesine sebep olmaktadır. Aşırı yüklenme sonucu, hava, su ve topraktaki bozulma, kaynakların kendi kendini yenileyememesinden kaynaklanmaktadır [6].

Üretim faktörü olarak toprak denilince insanın üretim esnasında doğada hazır bulunduğu ya da doğanın üretim için kendisine kazandırdığı tüm yararlı öğeler anlaşılır [7]. Bu öğelerin başlıcaları olarak da mal ve hizmet üretiminde emeğin işlev gördüğü her çeşit toprak sayılabilir. Toprak faktörünün en önemli özelliği, miktarının kıt, çoğaltılmasının ve başka yere taşınmasının olanaksız olmasıdır. Bu özellikleri bakımından da toprak makro ölçekte, kıt bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Doğal kaynaklar göz önüne alınmadan yapılan fiziki planlar sonucu, doğal değerler tahrip edilmekte ve taşıma kapasiteleri zorlanarak yenilenemez hale gelmektedir. Gerek bugünkü kuşakların gerekse gelecek kuşakların yaşam ortamlarının tehlikeye atılmaması için doğal kaynakların akılcı bir şekilde ve tüketilmeden kullanılması gerekmektedir. Bu ise planlama sürecinde olması gereken; ancak hep ihmal edilen doğal kaynakların korunması ve ekolojik dengenin gözetilmesi, arazi kullanımları ile doğal kaynaklar arasındaki etkileşimin hesaba katılması ve izlenmesi ile sağlanabilecektir.

Kentleşme ve Rant

Teknolojik ve ekonomik gelişmeler sanayileşmeyi, sanayileşmenin getirileri kentleşmeyi hızlandırmıştır. Sanayileşme hareketiyle birlikte kentleşme hareketi de yeni bir boyut kazanmıştır. Bazen bu iki kavram birbirine uygun bir gelişme göstermekte, bazen de kentleşme sanayileşmenin önüne geçtiğinden çözümlenmesi oldukça güç sosyal, çevresel ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır [8]. Kentleşme, bir taraftan mevcut kentlerin nüfus ve alan itibarıyla büyümesi, diğer taraftan da köy, kasaba, vb. yerleşim birimlerinin büyüyerek kente dönüşmesi ve mevcut kent sayısının artması şeklinde tanımlanmaktadır [9].

Kentleşme sürecinin hızlanmasına paralel olarak kentlerdeki büyüme de hızlanmaktadır. Barınma, altyapı ve diğer kentsel hizmetlerin eksikliği ve/veya yetersizliği ayrıca yönetsel anlamda da kentlerin hızlı nüfus artışına yönelik hazırlıksız olması, itici ve çekici çeşitli nedenlerden dolayı köyden kente göç etmek zorunda kalan insanların, çeşitli gereksinimleri karşılamak konusunda yalnız kalmalarına neden olmaktadır. Bu durumda, kentin çeperinde kaçak yapılara ya da gecekondulaşmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla, kent, zamanla çeşitli sorunlara (konut, arsa, nüfus, plansız ve çarpık kentleşme, kalkınma sorunları vb.) çözüm bulmak zorunda kalmaktadır. Artan sorunlara çözüm bulmak için yeni kentsel ve çevresel örgütlenmelere gidilmektedir [8].

Kentsel dönüşüm projeleri, yeni konut alanları oluşturma, imar affi, kalkınma planları vb. birçok uygulamayla yerel ve merkezi yönetimler geçmişin yaralarını iyileştirmeye çalışmaktadırlar. Birçoğu başarılı olurken, birçoğu da kentte yeni rant alanlarının oluşmasına, haksız kazançla yeni zenginler yaratılmasına ve servet birikiminin toplumda dengesiz dağılımına neden olmaktadır. Ayrıca, bu durumun, arsa spekülasyonuna, arsa spekülasyonu ise kentten, bölge ve hatta ülke ekonomisine kadar birçok alanda sorun yaşanmasına, sağlıklı bir kentleşmeye, çevrenin kalitesinin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya engel olduğunu söylenebilir [10].

Kentleşme dar anlamıyla “kent sayısının ve kentte yaşayan insan sayısının artmasıdır” [11]. Yani bir nüfus akımı olarak demografik bir nitelik taşımaktadır. Elbette kentleşmeyi sadece nüfus hareketi şeklinde tanımlamak yetersiz olacaktır. Bu haliyle kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kendine özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci şeklinde tanımlanabilir [11].

Kentleşme olgusunun temel özelliği nüfusun belli bir alanda yoğunlaşmasıdır [12]. Ancak kentleşmenin tanımında da belirtildiği gibi kentleşme sadece basit bir nüfus akımı olayı değil aksine karmaşık bir olgudur. Kentleşme, demografik yapıda (fiziksel alanda), ekonomik alanda, toplumsal ve davranışsal alanda, çevresel alanda ve yönetsel alanda önemli değişimleri ifade etmektedir. Kentleşme, toplumsal gelişme açısından genelde olumlu anlamların yüklendiği bir kavram olduğundan, daha çok insanın kentsel çevrede yaşaması, ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklardan daha çok yararlanması, yaşam standartlarının yükselmesi kentleşme olarak tanımlandığı için kentleşme istenen bir durum haline gelmiştir. Oysa, gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yaşanan kentleşme süreci incelendiğinde, kentleşmeye toplumsal, yönetsel, ekonomik, teknolojik ve kültürel açıdan hazır olmayan kentlerin, telifsi zorlaşan birçok çevresel sorun yaşadığı görülmektedir. Kentlerde yaşayan nüfusun büyük bir bölümü için, toplumsal, ekonomik ve kültürel olarak ilerlemeden çok gerileme, sağlıksız ve kaçak konutlarda barınmak zorunda kalma, marjinal işlerde çalışma, kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamama gibi birçok sorunun yaşandığı gözlenmektedir. Yine kentsel nüfusun büyük bir bölümü için kentler, ekonomik ve toplumsal adaletsizliklerin keskinleştiği ve bu adaletsizliklerden kaynaklanan bugün insanlığın aşmak için çalıştığı, toplumsal, ekonomik, siyasal, etik, çevresel ve kültürel, pek çok sorunun yaşandığı alanlar olmaktadır [13].

Kentsel faaliyetler gelecekteki gelişme yönüne ve büyüklüğüne göre, belirli miktarlarda kentsel toprağa gereksinme duymaktadır. Gerekli olan tesislerin yapılması için, kamunun ve özel kesimin artan kent toprağı istemi, toprağın değerini de sürekli olarak arttırmaktadır. Bir arazi parçasının önce tarımsal kullanımdan kentsel kullanıma (tarımsal araziden arsaya) dönüştürülmesi, dolayısıyla altyapı hizmetlerinin götürülmesi, daha sonra da yol, otopark, yeşil alan ve meydan vb. kamusal hizmetlerle gerekli tesislerin yapılması, kentsel arsa olmasına dolayısıyla her aşamada toprakta değer katlanarak yeniden üretilmesini sağlamaktadır [11].

Kentte bulunan, ticaret merkezi, iş merkezi, kaliteli konut alanları gibi kıymetli tartışılmaz alanlar rant merkezi olan alanlardır. Alışveriş merkezleri, iş alanları, üst gelir gruplarının tercih ettiği konut alanları ve manzarası, havası, mimarisiyle daha kaliteli yaşam standartları sunan alanlar tartışmasız rantın yüksek olduğu alanlardır. Kıymetli tartışılmaz olarak tanımlanan bu mekanların yanı sıra kentlinin gereksinmelerine bağlı olarak rant teşkil eden alanlarda bulunmaktadır. Bu da o alanların tekil nitelikte olmasından kaynaklanmakta ve kentsel toprağın konumu nedeniyle oluşmaktadır [10].

Kent merkezine en uzak noktadaki kentsel topraklar en az değerli topraklar, merkeze en yakın noktadaki kentsel topraklar da en değerli topraklar olmaktadır. Ancak, ulaşım maliyetlerine yönelik teknolojik gelişmeler ve kentlinin çeperindeki fiziksel ve sosyal kirliliklerin görece olarak merkezden daha az olması alt yapı hizmetlerinin ve diğer

kentsel servislerin sağlanmasıyla bu alanlarda, arsa spekülasyonuna konu olarak, yapılaşma başlamaktadır. Toprağın sadece kentsel gelişme ve büyüme yönünde yer alıyor olması toprak sahibine artı bir gelir kazandırmaktadır. Gelişme potansiyelinin yüksek olduğu bölgelerde, toprakların miktarı arttırılmayacağından, o toprağa sahip olmak rantı elde etmek için yeterlidir. Doğal güzelliklere sahip bu alanlar konumları itibariyle tekil yerlerdir ve sayıları arttırılmayacağından rant yaratmaktadır [10].

Nüfusun, sanayileşmenin ve ekonomik gelişmenin kentsel çevrede yarattığı fiziksel ve sosyal kirlilikler, yüksek gelir gruplarının yeni yaşam alanı arayışlarına bu süreç ise, doğal çevrenin tahrip edilerek yapılaşmaya açılmasına yol açmaktadır. Çevre ve kamu yararı hiçe sayılarak, yapılaşmanın olmaması gereken bölgeler (orman alanları, zeytinlikler, kıyılar, hatta sit alanları vb.) manzarası ve havası gereği yapılaşmaya açılmakta ve yeni rant bölgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla doğal değerleri tahrip eden rant amaçlı yatırım ve kararlar ekolojik dengeleri etkilemektedir.

Planlama ve Çevre Bilinci

En geniş anlamıyla planlama, iktisadi, sosyal ve kültürel faaliyetlerin, belli bir zaman çerçevesinde, önceden düşünülmesi, hesaplanması ve eşgüdümü demektir. Daha somut olarak bir planlamanın belli başlı öğeleri şunlardır: Gereksinmelerin ve hedeflerin belirlenmesi, kaynakların saptanması, kaynakların gereksinmeleri karşılayacak biçimde seferber edilmesi, uygulamanın belli dönemlere bölünmesi ve son olarak da, saptanan esaslara uymayı sağlayacak önlemlerin alınmasıdır [14]. Planlama, bugünün verileriyle, geleceğe yönelik olasılıkları belirlemek, sorunları çözmeye yönelik, müdahalelerde bulunmak, hedefler koymak ve hedeflere ne zaman hangi araç ve yöntemlerle ulaşabileceğini belirlemektir [15]. Planlama çeşitli anlamlara gelen, çeşitli düzeylerde uygulanabilen bir kavram ve yöntem olup, nüfus planlaması, eğitim planlaması, ulusal planlama, makro planlama, mikro planlama, stratejik planlama, bölge planlaması, sektörel planlama, üretim planlaması, fiziki planlama, mekan planlaması vb. gibi her biri içinde geniş bir seçenek yelpazesi bulunmaktadır [16].

Planlama ve imar kararları, kamu sağlığını koruyan, sosyal ve mekansal eşitliği sağlayan, kuşaklar arası eşitlik ve ortak gelecek ilkesiyle ekolojik dengeli ve doğal çeşitliliği bütüncül bir yaklaşımla korumayı ve kullanmayı amaç edinen bir karar verme sürecidir. Kentin fiziksel yapısının arkasında, çalışma alanları, kent kültürü, sosyal ilişkiler, aile bağları, kent sosyolojisi ve yaşam kalitesi gibi unsurlar bulunmaktadır. Kişi sağlığının ve toplumsal düzenin sürekliliği, çevresel kalitenin korunması ve iyileştirilmesiyle sağlanabilmektedir. Kent, doğanın bir parçası olduğundan, arazi kullanım kararlarında doğal kaynakların, gelecek kuşakları da düşünerek, verimli ve temkinli kullanılmasına dikkat edilmesi gerekmektedir [17]. Dolayısıyla, planlamanın temel amaçlarından biri de çevresel kalitenin korunması ve geliştirilmesi, doğal kaynakların sürekliliğinin ve yenilenebilirliğinin sağlanması yönünde kişi, toplum ve çevre arasında düzenli ilişki kurulmasını sağlamaktır [15].

Küreselleşme süreci ve uluslar arası anlaşmalar ışığında çevre sağlığını korumak ve iyileştirmek kişi, toplum, yöre, bölge ve ülke sağlığını korumak, nihayetinde küresel çevre kalitesini korumak ile eş anlamlı olmaktadır. Danıştay’ın bir kararında kent planlama amacı ve sürecine yönelik şöyle bir açıklaması bulunmaktadır:

“planlanan yörenin bugünkü durumunun, olanaklarının ve ilerdeki gelişmesinin geleceğe en yakın şekilde saptanabilmesi

için coğrafi veriler, beldenin kullanılışı, donatımı ve mali bilgiler gibi konularda yapılacak araştırma ve anket çalışmaları sonucu elde edilecek bilgiler ışığında, çeşitli kentsel işlevler arasında var olan ya da sağlanabilecek olanaklar ölçüsünde en iyi çözüm yolları bulmak, insan, toplum ve çevre münasebetlerinde kişi ve aile mutluluğu ile toplum hayatını yakından etkileyen fiziksel çevreyi sağlıklı bir yapıya kavuşturmak; yatırımların yer seçimlerini ve gelişme eğilimlerini yönlendirmek ve toprağın korunma, kullanma dengesini en rasyonel biçimde belirlemek belde halkına iyi yaşama düzeni ve koşulları sağlamak amacıyla, kentin kendine özgü yaşayış biçimi ve karakteri, nüfus, alan ve yapı işleri, yörenin gerek çevresiyle ve gerekse çeşitli planları arasında olan bağlantıları, halkın sosyal ve kültürel gereksinimleri, güvenlik ve sağlık ile ilgili konular göz önüne alınarak hazırlanır.” [15].

Planlama alanı ve yakın çevresine yönelik, üst ölçek planlara bağlı olarak, eşik analizi, yerinde yapılan incelemeler gibi fiziksel çalışmaların yanı sıra bilimsel tekniklere ve yöntemlere dayalı, ekonomik, sosyal, kültürel, politik, tarihi, teknolojik ve demografik araştırmalar ve ilgili kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri alınmaktadır [15].

Dolayısıyla, etkili ve doğru bir planlama; ancak yeterli, sağlıklı ve en önemlisi nesnel bir bilgi birikimiyle elde edilebilmektedir. Planlama sürecini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen yerel ve merkezi yönetimin, siyasi aktörlerin, toprak sahiplerinin, kamu çalışanlarının ve plancıların çevre bilinci dışı olabilecek tutum ve davranışları doğru ve etkili bir planlama çalışmasının gerçekleşmesini engellemektedir. Çevre sorunlarının giderek arttığı son yıllarda, çevre konusu üst ve alt ölçek planlarla ilişkilendirilerek bütüncül olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Doğal kaynakların verimli olarak değerlendirilmesi için yerleşim yerinin ekolojik analizlerinin çevre bilinciyle tanımlanması gereklidir.

Ülkemizde çevre ve planlama ile ilgili çok sayıda yasa ve yönetmelik bulunmasına rağmen, doğal ve kültürel çevrenin bütüncül korunması, yönetilmesi ve planlanması hususunda yeterli ve birbirini destekleyen özellikler bulunmamaktadır. Yasal açıklıklardan ve yetki karmaşasından yararlanılarak alınan kararların, kamu yararı ve ekolojik denge göz ardı edilerek yapılan planların ve özel mülkiyetin olanaklı kıldığı spekülasyon faaliyetlerinin etkisiyle kentler kontrolsüzce gelişmektedir. Dolayısıyla fiziksel etüt ve eşik analizlerinin dışında alınan yerleşimi kararları; mer’aların, ormanların, denizlerin, göllerin, tarım topraklarının ve diğer korunması gerekli kültürel ve çevresel değerlerin, rant yaratılarak hızla yok edilmesine ve kentsel çevrenin betonlaşarak yaşanılmaz bir hale dönüşmesine neden olmaktadır.

Bir kentin doğması büyümesi ve gelişmesi konusunda en önemli unsur ekonomidir. Ancak, kalkınmaya yön veren çalışma alanlarının, ticaret bölgelerinin ve sosyal servislerin kentsel toprakta yerleşimi kararları, biyosferin sürdürülebilirliği için, doğa ile uyumlu, hava, toprak ve su kirlenmesini önleyen hedeflere bağlı olarak alınması küresel çevre güvenliği ve yaşam kalitesinin korunması ve geliştirilmesi için önemli ve gereklidir. Ekonomi sadece servet birikimi olmadığı gibi, ekolojik de sadece doğanın korunması demek değildir. Yaşam kalitesinin korunması ve geliştirilmesi için ekonomi-ekoloji dengesinin kurulması sağlanmalıdır [19].

Planlama sürecinin, şeffaf, esnek ve nesnel olması gerektiği kadar planlamanın araştırma aşamasında bilgi ve belge sağlayan kurum ve kuruluşların da aynı nitelikte olması, ekonomi ve ekolojik denge açısından yaşamsal önem taşımaktadır [11].

Kent planlama sürecinde, kentsel gelişme ve büyüme yönlerinin doğru analiz edilmemesi, yerleşilebilirlik

analizlerinin ekolojik ve toplumsal açıdan uygulanabilirliklerinin sorgulanmaması, dolayısıyla planlama etiği ve amacı dışında alınan eylem ve kararlar, ormanlarının, mer’aların, tarım topraklarının kamu yararı ilkesi ve ekosistemler göz ardı edilerek yerleşime açılmasına, bu durum ise, kentsel rantlar yaratılarak sosyal ve mekansal farklılaşmalara, çevre kirliliğine, doğal kaynakların hızla tüketilmesine, flora ve faunanın tahrip edilmesine ve diğer birçok çevresel ve kentsel sorunun yaşanmasına neden olmaktadır [11, 20].

SONUÇ

Küreselleşme politikalarına bağlı olarak kentlerin, daha güvenli, daha sağlıklı, daha yaşanılabilir, daha adaletli olması, kıt kaynakların sürdürülebilirliği ve verimli kullanımı, dolayısıyla çevre konusunda bilinçlenme, uluslar arası bir kalkınma politikası haline gelmiştir.

Kentleşme ve sanayileşmeye koşut olarak artan nüfusun kentsel ve yaşamsal gereksinimleri toprak üzerinde yerleşmeye zorundadır. Kentleşme ile birlikte ekonomik, sosyal, yönetsel, siyasal, çevresel, teknik ve bilimsel birçok alanda da *değişim* meydana gelmektedir. Yönetsel ve teknik altyapısı yetersiz olan kentlerde kentleşme, sağlıksız ve düzensiz olarak gelişmekte dolayısıyla, yerleşimi kararları, ranta bağlı olarak, gelişigüzel olmaya başlamaktadır. Böyle bir arazi kullanımı, birçok kentsel ve çevresel sorun yaratmakta ve kıt kaynakların hızla tahribine, çevrenin kirlenmesine, yeni maliyetlere, sosyal ve mekansal farklılaşmalara yol açmaktadır.

Plansız bir kentin temel sorunu kentsel rant ve rantın kentte yeniden yarattığı kentsel ve çevresel sorunlardır. Ayrıca, kentsel ve çevresel sorunların kaynağına yönelik bir diğer unsur, yerleşimi kararlarında rol alan plan ve planlama süreci olmaktadır. Nüfus artışı, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kentsel ve yaşamsal gereksinimler de hızla artmaktadır. Kentsel büyüme ve gelişme yönlerine karar verme konusunda bir araç olan planlama ve imar haklarında, çevre bilincinin göz önünde bulundurulmaması, çevrenin korunması gereğinin ve kalkınma politikalarının büyük ölçüde istenmeyen sonuçlarla ve hatta başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilmektedir [21].

Plan hiyerarşisi ve sürecine uygun, tam bir toprak kullanım planlamasının yapılmasını öngören hukuk kurallarının bulunmadığı ve yine mülkiyetin bir hak olarak kurumsallaştığı sistemlerde arsa spekülasyonu ve arsa spekülasyonunun bir sonucu olan kentsel ve çevresel sorunlar, sağlıklı kentleşmenin ve ekolojik dengenin sürdürülebilirliği konusunda bir engel oluşturmaktadır. Ekolojik dengenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi için planlama ve imar uygulamalarına yönelik yasal gelişmelerin ve yetki karmaşasının önlenmesi gerekmektedir. Ekonominin kaynaklarından olan, tarım alanlarının, denizlerin, mer’aların ve ormanların ekosistem içerisindeki yeri ve önemi göz ardı edilerek yani, çevre diye adlandırılan değerlerin artan nüfusun baskısıyla yanlış kullanılması ve bireysel yararın, kamu yararı anlayışını ikinci planda bırakması çevrenin kirlenmesine, bozulmasına hatta yok edilmesine neden olmaktadır [20].

Planlama ve imar haklarında, doğal kaynakların verimliliğini ve yararlılığını sağlayan, ekolojik bozulmaları, çevre kirlenmelerini, biyolojik çeşitliliğe verilen zararları, gaz emisyonlarını (topluma ve insan sağlığına verdiği zararlar dikkate alınarak) azaltan ya da engelleyen, ekoloji ve ekonomi dengesi kuran sürdürülebilir yaklaşımların hakim olduğu kararlar ve uygulamalar yer almalıdır. Mevcut kent planlama sistemine göre uygulamada birtakım eksiklikler ve çelişen durumlar bulunmaktadır. Bu nedenle planlama hiyerarşisinde

ekoloji-ekonomi dengesinin gözetildiği bütüncül bir planlama anlayışı oluşturulmalıdır.

Sağlıklı ve düzenli bir kentleşmenin sürekliliğinin sağlanması ve ekolojik dengenin korunmasında planlama bir araç olabileceği gibi yönetsel, hukuksal, toplumsal ve etik etmenler göz ardı edildiğinde planlama, kentsel ve çevresel sorunları besleyen ve kentsel rantı özendiren bir araç haline gelebilmektedir. Ekolojik dengenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma; ancak sürdürülebilir planlama anlayışı ile gerçekleştirilebilir. Planlama etiği ve amacı dışı tutum ve davranışların önlenmesi ve planlama sürecinin doğru ve akılcı ilerleyebilmesi için hukuksal, yönetsel ve ekonomik altyapı ve bilinçli bir kamuoyu desteği sağlanmalıdır. Kent planlarının çevre bilinci ve planlama etiğiyle temellendirilmesi ve bu sürecin toplumsal olarak benimsenmesi gereklidir. Aksi halde, planlama her aşamasında rant yaratan bir araç olmaktadır. Oysa, doğru ve akılcı bir planlama için yasal, yönetsel ve toplumsal altyapı sağlandığında, çevresel sorunlar en aza indirilebilir ve hatta önlenir.

KAYNAKLAR

- [1] Dinler, Z., (2008), *İktisada Giriş*, 14. Baskı, Ekin Kitapevi, Bursa
- [2] Aren, S., (2009), *100 Soruda Ekonomi Elkitabı Türkiye Ekonomisinden Örnekler*, 2. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara
- [3] Aren, S., (2009), *Ekonomi Dersleri*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara
- [4] Karagül, M., (2010), *Tehdit Ve Fırsatlarıyla Dünya Ekonomisi*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara
- [5] Dinler, Z., (2007), *Mikro Ekonomi*, 18. Baskı, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa
- [6] Ertaş, Ş., (2012), *Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku*, İleri Kitapevi, 2. Baskı, İzmir
- [7] Genel Ekonomi Ansiklopedisi, (1998), Milliyet Yayınları, 2: 663-667 s.
- [8] Alkan, A., (1991), "Şehir, Şehirleşme ve Aile", Türk Aile Ansiklopedisi, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Birim Basın-Yayın Organizasyon, Ankara, 3: 960-967 s.
- [9] Nadaroğlu, H., (1996), *Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılması*, TOBB Yayınları, İstanbul
- [10] Meydan, S., G., (2011), *Kentsel Toprakta Değer Artış Süreci Kentleşme ve Kentsel Rant İlişkisi: Kayseri Örneği*, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- [11] Keleş, R., (2004), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitapevi, Ankara
- [12] Ertürk, H., (1995), *Kent Ekonomisi*, 1. Baskı, Bursa
- [13] Keleş, R., Geray, C., Emre, C., Mengi, A., (1999), *Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması*, Öteki Yayınları, Ankara
- [14] Tanilli, S., (1990), *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, Say Yayınları, 6. Baskı, Ankara
- [15] Kalabalık, H., (2011), *İmar Hukuku Dersleri*, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara
- [16] Kansu, G., (2004), *Planlı Yıllar*, Kültür Yayınları, 1. Basım, İstanbul
- [17] Bookchin, M., (1996), *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- [18] Türküm, S., *Çağdaş Çevre Bilincinin Geliştirilmesi. Çağdaş Toplumda Çevre Sorunları ve Çevre Bilinci*, (<https://www.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1268/unte10.pdf>, Erişim Tarihi: 12.02.2012)
- [19] Keleş, R., (1997), *İnsan Çevre Toplum*, İmge Kitapevi, Ankara

[20] Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A., (2009), *Çevre Politikası*, İmge Kitapevi, 6. Baskı, Ankara

[21] Kışlalı, A., T., (1984), *Toplum Bilim Uzmanlarının Çevre Planlaması ve Araştırmalarına Katılması, Yerleşim ve Çevre Sorunları*, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara